

סימן א. בדין עני ועשיר בערכין ובקרבנות, יז

/מתני'/. הישג יד בגודר, והשנים בנידר, והערכין בנערך, והערך בזמן הערך. הישג יד בגודר, כיצד? עני שהעריך את העשיר – נותן ערך עני, ועשיר שהעריך את העני – נותן ערך עשיר; אבל בקרבנות אינו כן, הרי שאמר קרבנו של מצורע זה עלי, היה מצורע עני – מביא קרבן עני, עשיר – מביא קרבן עשיר; רבי אומר, אומר אני: אף בערכין כן, וכי מפני מה עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני? שאין העשיר חייב כלום, אבל עשיר שאמר ערכי עלי ושמע עני ואמר מה שאמר זה עלי – נותן ערך עשיר.

- א. גמ'. ... אבל בקרבנות אינו כן, הרי שאמר קרבנו של מצורע זה עלי, היה מצורע עני – מביא קרבן עני. ואף על גב דמדירו עשיר? +ויקרא י"ד+ ואם דל הוא אמר רחמנא, ולא דל הוא!
- ב. אמר רבי יצחק: כשהיה מדירו עני. ודלמא עליה ידיה חס רחמנא, אמדירו לא, דהכתיב: הוא! אמר רב אדא בר אהבה: ואין ידו משגת – לרבות את הגודר.
- ג. אבל מדירו עשיר, הכי נמי דמייתי בעשירות, א"כ, מאי אבל בקרבנות אינו כן?
- ד. חדא אמצורע עני ומדירו עני, וחדא למעוטי מצורע עשיר ומדירו עני, סלקא דעתך אמינא הואיל ואיתרבו איתרבו, קמ"ל: לפי שמצינו בערכין עני שהעריך את העשיר נותן ערך עני, יכול אף זה כן? ת"ל: אם דל הוא.
- ה. ולרבי דאמר: אומר אני אף בערכין כן, אלמא אמר: בתר חיובא דגברא אזלינן, והא לא צריכא קרא למעוטי, הוא למעוטי מאי? למעוטי מצורע עני ומדירו עשיר, סד"א: הואיל ואמר רבי בתר חיובא דגברא אזלינן, קמ"ל.

סעיף א, הוה אמינא בהבנת המשנה

מצינו חילוק בין עני לעשיר בערכין (דין הישג יד) ובמצורע (קרבן עני). הנדון במשנה הוא מה הדין במקרה שהמערך (או המדיר של המצורע) שונה מהנערך (או המצורע), האחד עשיר והאחד עני.

והנה מפשטות המשנה משמע שדינו של כל אחד מהם תלוי במשתנה אחר: דין הערכין תלוי במערך ואילו דין קרבן המצורע תלוי במצורע. בטבלה ההבדל יתבטא בשתי משבצות:

מצורע			ערכין		
מדיר עני	מדיר עשיר		מערך עני	מערך עשיר	
קרבן עשיר	קרבן עשיר	מצורע עשיר	ערך עני	ערך עשיר	נערך עשיר
קרבן עני	קרבן עני	מצורע עני	ערך עני	ערך עשיר	נערך עני

בטבלה הימנית החילוק הוא רק בין הטורים, ואלו בטבלה השמאלית החילוק הוא רק בין השורות. ומכאן נובעים הבדלים בין שתי משבצות: השמאלית עליונה והימנית תחתונה. כך הבינה את המשנה הגמרא בסעיף א, ולכן הקשתה על המשבצת הימנית תחתונה שבטבלה השמאלית: מהפסוק ואם דל הוא עולה שרק אם המביא קרבן (רבינו גרשום) הוא דל אזי הוא מביא קרבן עני משא"כ הכא שהמביא קרבן הוא עשיר.

סעיפים ב - ד, הבנה חדשה במשנה

לאור הקושיא הגמ' (סעיף ב) משנה את תוכן המשבצת הימנית תחתונה לקרבן עשיר, ומעמידה את דין המשנה, שמביא קרבן עני, במדיר עני, דהיינו משבצת שמאלית תחתונה. לפי זה אין הבדל בין שתי השורות התחתונות:

מצורע			ערכין		
מצורע עשיר	קרבן עשיר	מדיר עני	נערך עשיר	ערך עשיר	מערך עני
מצורע עני	קרבן עשיר	קרבן עני	נערך עני	ערך עשיר	ערך עני

לאור זאת (סעיף ג) צריך להבין את הבחנת המשנה בין ערכין למצורע (אבל בקרבנות אינו כן) כמתייחס לשורה העליונה בלבד, או ליתר דיוק למשבצת השמאלית עליונה בלבד (סעיף ד). יש להעיר על שתי הו"א שונות שכלולות בסעיף ד: בתחילת סעיף ד הגמרא הסבירה את החידוש שבמשבצת השמאלית עליונה ע"י ההו"א הבאה: כשם שבשמאלית תחתונה התרבה המדיר לדין קרבן עני, שחסה עליו התורה, כך גם בשמאלית עליונה (שהרי מבחינת המדיר אין הבדל), קמ"ל משנתנו שכיוון שהמצורע עשיר – חייב המדיר להביא קרבן עשיר. לעומת זאת בסוף סעיף ד הברייתא (לפי נוסח השיטמ"ק) מסבירה את החידוש בשמאלית עליונה ע"י הו"א אחרת: כשם שבשמאלית עליונה בערכין (טבלה ימנית) מצינו שנותן ערך עני כך גם במדיר מצורע כך קמ"ל ואם דל הוא, שדווקא אם המצורע עני מביא קרבן עני.

סעיף ה, שיטת רבי

ההו"א האחרונה שבסעיף ד לא שייכת לשיטת רבי, כיוון שלשיטתו גם בדין ערכין המשבצת השמאלית עליונה יכולה לקבל ערך עשיר אם רק יהיה שם חיטב גברא על הנערך, ומכאן שאין צורך בדרשת ואם דל הוא לשמאלית עליונה, אלא דווקא לימנית תחתונה. דווקא בגלל שרבי הולך אחר חיוב הגמרא היתה הו"א שבמצורע עני שחיוב הגברא שלו הוא קרבן עני אף מדירו העשיר יתחייב כך, קמ"ל ואם דל הוא, שאף המביא צריך להיות דל.